

חזון ומעש

סיפורה של משפחת סלומון (צורף)

תמונת השער | "שושנתא" מתוצרי דפוס "סלומון"
Cover | A "Shoshanta", Salomon Press

בנק ירושלים מברך את משפחת סלומון לדורותיה
לרגל חגיגות 200 שנה למשפחתכם בא"י
אנו שותפים בניית ירושלים

Curator | Ora Pikel-Tzabari

Director | Almog Sharav

The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum

Members of the Board | Chairman: Adv. Hagai Sitton,

Daniel Maimaran, Sharon Kaplan-Berkley, Dr. Rivka Gonen, Aviva Scher,

Adv. Moshe Ben Ari, Dennis Alon, Adv. Gavriel Gonio,

Adv. Gidon Barmatz, Yossi Kadman, Prof. Yaakov Maimaran, Shmuel Even

Or, Adv. Zohar Gonio, Ilan Hadar, Brigitte Bitan

Scientific Committee | Dr. Rivka Gonen, Prof. Margalit Shilo,

Prof. Aliza Gonio-Meyuhas, Dr. Roni Weinstein

Catalogue | Catalogue Courtesy of the Jerusalem Foundation

Graphic Design | Eran Zimran

Photography | Ran Arda

Translation | Translated by Bracha Slae

Research | Orna Bird Ora Pikel-Tzabari

Special thanks to the lenders: The Historical Archives of Petach Tikva, the Underground Prisoners' Museum, Yehudit Cohen, the Ican Family, Daphna Levin, Attorney Bosmat Chelouche, Niza & Meir sadeh, the Yaniv family, Baruch Magenheim, Dina & Aaron Rachevsky

Sources for the visual images: Jerusalem City Archives, Israel State Archives, Central Archives for the History of the Jewish People, The Historical Archives of Petach Tikva in memory of Oded Yarkoni, Yad Yizhak Ben Zvi Photo Archive, Jerusalem Print Workshop, The Archaeological Museum Of Kfar Saba, The Montefiore Endowment, Dr. Jeremiah Rimon, Shifra Gal, Dr. Ya'akov Gross, Nir Feldman

The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum

6 Or HaChaim St. Jewish Quarter, Old City, Jerusalem 97500

P.O.Box 1604 Jerusalem 91016

Tel. 02-6276319 Tel/Fax. 02-6284636

<http://oymuseum.datinet.co.il>

museumoy@zahav.net.il

אוצרת | אורה פיקל-צברי

מנכ"ל | אלמוג שרב

מוזיאון חצר היישוב הישן ע"ש יצחק קפלן

חברי העמותה | יו"ר עו"ד חגי סיטון, דניאל מימראן, שרון

קפלן-ברקלי, ד"ר רבקה גונן, אביבה שר, עו"ד משה בן ארי,

דניס אלון, עו"ד גבריאל ג'יניאו, עו"ד גדעון ברמץ, יוסי קדמן,

פרופ' יעקב מימראן, שמואל אבן אור, עו"ד זוהר ג'יניאו,

אילן הדר' בריז'יט ביתן

ועדה מדעית | דר' רבקה גונן, פרופ' מרגלית שילה,

פרופ' עליזה ג'יניאור-מיוחס, דר' רוני ויינשטין

הקטלוג הופק באדיבות הקרן לירושלים

עיצוב גרפי | ערן צירמן

צילום | רן ארדה

תרגום | ברכה סליי

תחקיר | אורנה ברד ואורה פיקל-צברי

תודה למשאיילים לתערוכה | ארכיון לתולדות פתח תקוה ע"ש
עודד ירקוני, מוזיאון אסירי המחותרות ירושלים,
יהודית כהן, משפחת איקן, דפנא לוין, עו"ד בשמת שלוש, ניצה
ומאיר שדה, משפחת יניב, ברוך מגנהיים, משפחת רצ'בסקי

מקורות הדימויים החזותיים | ארכיון העיר ירושלים, ארכיון
לתולדות פתח תקוה ע"ש עודד ירקוני, ארכיון התמונות
לתולדות קהילות ישראל במזרח, ארץ ישראל וירושלים ע"ש
שושנה ואשר הלוי - יד יצחק בן-צבי, בית ההדפס ירושלים,
גנזך המדינה, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, המוזיאון
הארכיאולוגי כפר סבא, ארכיון מונטיפיורי לונדון, ניר פלדמן,
ד"ר ירמיהו רימון, ד"ר יעקב גרוס, שפרה גל

מוזיאון חצר היישוב הישן ע"ש יצחק קפלן

רח' אור החיים 6, הרובע היהודי, ירושלים 97500,

ת.ד. 1604 ירושלים 91016

טל. 02-6276319 טלפקס. 02-6284636

<http://oymuseum.datinet.co.il>

museumoy@zahav.net.il

© אוקטובר 2011

כל הזכויות שמורות למוזיאון חצר היישוב הישן

ע"ש יצחק קפלן

© October 2011

by The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum.

All rights reserved.

משפחת סלומון מברכת את באי התערוכה חזון ומעש | סיפורה של משפחת סלומון (צורף)

ברוכים הבאים אל תצוגת מורשת משפחתנו.

מאתים שנה אחר הגעתו של ראשון המשפחה לארץ ישראל, מבקשים בני משפחת סלומון הענפה לשמר את שמו ואת זכר מעשיו של רייב אברהם שלמה זלמן צורף - הראש"ז. סיפורו של אבי המשפחה, הוא סיפורה של דמות היסטורית חשובה בתולדות עמנו בא"י, דמות שנשכחה מעט עם השנים ונעלמה מכתבים רבים על התקופה.

אישיותו של הראש"ז היתה ייחודית. היה זה איש חזון וגם איש מעש. הוא הגיע להישגים רבים בזכות מרצו, יכולותיו וכשרונותיו הרבים, הקרבתו העצמית, אומץ ליבו והליכותיו הנעימות. בחייו ייחסו לו רבים גם יכולות על-אנושיות מטפיזיות. זלמן צורף היה מנהיג שראה בעצמו משרת הציבור. הוא היה אדם גאה אך לא מתנשא, שכן היה גאה במעשיו אך עניו בהתייחסותו לזולת. הוא היה אהוב על הסובבים אותו אך גם ידע בעת הצורך להתעקש ולהתמודד עם אויביו.

דורות צאצאיו של זלמן צורף תרמו גם הם כה רבות לבניין הארץ בחזונום ובהגשמת החזון. בניו מרדכי ויצחק תרמו רבות לבניין ה"חורבה" בעקבות אביהם, ובמרדכי אנו רואים בגאווה את חוזה ההתיישבות החקלאית היהודית בא"י. את נכדו יואל משה סלומון נזכור בעיקר על פעלו הרב בבניית "נחלת שבעה", פ"ת, ועל הישגיו כחלוץ בתחום הדפוס והעיתונות העבריים.

בתערוכה זו אנו מתרכזים בשלושת הדורות הראשונים של משפחתנו אך רבים מצאצאי הדורות הבאים תרמו גם הם כה רבות לעשייה ולבניין ארצנו. תערוכה זו היא חלק מאירועי 200 שנות משפחת סלומון בא"י. במסגרת האירועים, הופק הסרט הדוקומנטרי "בעקבות הראש"ז - סיפורו של זלמן צורף". הנכם מוזמנים להיכנס לאתר שהוקם לרגל אירועים אלה: www.salomon200.com ולקבל תמונה מקיפה יותר על פעלה העשיר של משפחתנו.

תודות:

ברצוננו להודות לקרן ירושלים על כל עזרתה בפרוייקט 200 שנה לחשפ' סלומון. כמו כן תודתנו לאריק טילמניק מסדנת ההדפס, ירושלים, על שימור מכוונת הדפוס המקורית של יואל משה סלומון. תודות ליוחאי בן גדליה מארכיון תולדות העם היהודי על עזרתו הרבה במציאת מסמכים.

תודות גם לחיים לוין ולפלורה מארכיון העיר ירושלים על עזרתם בתחקיר. ועיקר תודתנו לכל בני המשפחה שתרמו הן כספית והן במסירת המוצגים לתערוכה.

Wedding of Golda Salomon and Aharon Shatzkes, 1904. Golda was the daughter of Yoel Moshe Salomon's eldest son, Yochanan David. The groom wears a black hat, and the bride is on his left; in the row below are Yochanan David, Fruma and her husband Yoel Moshe Salomon

Research | Yael Ikan

חתונת גולדה ואהרון שצקס. נכדתו של יואל משה סלומון מבכורו יוחנן דוד. במרכז: יואל משה סלומון, לימינו רעייתו פרומה, מימינה - בנה הבכור, אבי הכלה, יוחנן דוד, מעליו - הכלה ומימינה החתן

תחקיר | יעל איקן

חזון ומעש: סיפורה של משפחת סלומון (צורף)

אורה פיקלצברי | אוצרת

תלמידי הגר"א בארץ ישראל: אתחלתא דגאולה

בראשית המאה ה־19, חלה התעוררות משיחית בעולם היהודי ויהודים החלו לנהור לארץ ישראל, מתוך אמונה לביאת המשיח בשנת ה'ת"ר (1840).

בשנים 1808-1813 הגיעו מרחבי ליטא לארץ ישראל 511 נפשות מתלמידי הגר"א ובני משפחותיהם. משפחות אלו, שהגיעו ארצה מתוך בחירה אידיאולוגית־דתית, היו מהעילית של יהדות ליטא. תלמידי הגר"א בלטו בייחודם בקרב העולים: בניגוד לעולים שהגיעו ארצה תוך המתנה פאסיבית לביאת המשיח, תלמידי הגר"א דגלו בעשיה אקטיבית. העלייה לארץ נועדה על מנת ליצור תשתית יישובית, את תהליך קיבוץ הגלויות ובעקבות כך לפתוח את תהליך הגאולה של עם ישראל!

הגר"א (הגאון ר' אליהו מווילנה - 1797-1720), בכוח סמכותו הדתית והכריזמטית, טווה דרך חדשה לגאולה: גאולה הדרגתית הנובעת מעליה לארץ ישראל, הפרחת השמחה ובניין ירושלים.²

בהושענא רבה תקע"ב (1811) לאחר חודשי נדודים ארוכים בדרכים הגיע הראש"ז (ר' אברהם שלמה זלמן) צורף, מתלמידי הגר"א, עם אשתו חעסע ושלושת בניו: מרדכי, יצחק ומשה.³ הראש"ז דגל ופעל להשגת המטרות שהציבו לעצמם תלמידי הגר"א, בניו ובני בניו אחריו.

במאמר זה, אנסה להראות את החזון והמעש של הראש"ז וצאצאיו, את חלומם על תקומת ישראל בארצו והדרכים להגשמתו.

בניין ירושלים:

משאת נפשם של תלמידי הגר"א, שהגיעו ארצה בשנת 1808 היתה ירושלים, אך תוחלתם נכזבה. למגינת ליבם הסתבר להם שהחובות הכבדים הרובצים על הקהילה האשכנזית מימי קניית אדמות ה"חורבה" בימי ר' יהודה החסיד (1700) - לא מאפשרים להם להתיישב בה, מחשש שיאלצו לפרועם.

בשנותיו הראשונות בארץ - התיישב הראש"ז עם יתר תלמידי הגר"א בצפת. המגפה שפרצה בשנת 1813 גבתה מהם קורבנות רבים, והניעה את מנהיגי הקהילה לחשוב שהמגיפה היא עונש על כך שביכרו את צפת על פני ירושלים.

לאחר המגיפה הגיע הראש"ז בחשאי מצפת לירושלים בחברת מניין מתלמידי הגר"א ובני משפחותיהם, כשהם לבושים כספרדים, בכדי להתחמק מעיני הנושים הערבים של חבורת ר' יהודה החסיד.

"ויהי להם בית המדרש הקטן (של הר"ר חיים בן עטר) הנקרא "מדרש אור החיים".⁴ - כיום בניין מוזיאון חצר הישוב הישן.

לונץ⁵ מתאר בלשונו הצוירית: "בעשרים השנה הראשונות בעת שהישוב היה קטן מאד וטבעו עוד טרם נודע בעולם, לא עלה כלל על לב מייסדיו ומנהליו לחשוב מבניין בית המדרש וסתפקו בזה שהשיגו בשכירות את הבית ששם היתה ישיבת הרב הגאון ר' חיים בן עטר (בעל אור החיים).

על כך שכנראה אף הראש"ז ומשפחתו התגוררו בקרבת מקום, ניתן ללמוד מצוואתו של נכדו של הראש"ז, יואל משה סלומון: "חלקי בחזקה נגד אור החיים נתתי מתנה להילדה אסתר בת אחי שלמה יעקב ז"ל וגם עשרה נאפוליונים לעוזר נישואיה".⁶

בניין ה"חורבה":

עדת הפרושים ראתה בבניין ירושלים את השלב הראשון וההכרחי בתהליך גאולת ישראל. לבניין חצר החורבה היתה בעיניהם משמעות מיסטית של תיקון כישלון חבורת רבי יהודה החסיד, שלא הצליחה להיאחז בירושלים ולבנותה. לפיכך - ראו בהיאחזות מחדש ושיקום חצר ה"חורבה" את השלב הראשון של "בניין ירושלים". בניית החצר ובית הכנסת סימלה לתלמידי הגר"א את חידוש הישוב היהודי האשכנזי בירושלים ואת בנינה של ירושלים.⁷ במשך עשרות שנים (1816-1864) ניהלו תלמידי הגר"א מאבקים עקשים על השליטה בחצר החורבה ועל הקמת בתי המדרש, בתי המגורים והמקוואות במתחם: מאבקים שנשא אופי אידיאולוגי, פוליטי, חברתי וכלכלי, שהראש"ז היה הרוח החיה בהם.⁸ גולת הכותרת של המאבק היתה בניין בית הכנסת. מאבק איתנים התנהל במישור הפוליטי והמשפטי בחוגי השלטון המרכזי המוסלמי בקושטא ובממסד המוסלמי בירושלים.

גורמים אלו ניסו למנוע את האחוזתם המחודשת של היהודים האשכנזים בירושלים ואת בניין חצר החורבה ובתי הכנסת שבתחומה.

לאחר עימותים עם הנושים הערביים, נשלחו ר' שלמה זלמן שפירא ור' שלמה פ"ח לסולטן בשנת תקע"ז (1817) בכדי להשיג פארמאן על ביטול החוב, בשל חוק ההתיישנות. לאחר מאמץ של שנתיים הושג הפארמאן המבוקש, ונסללה הדרך לתבוע את החזקה על חצר החורבה. בכדי לתת תוקף חוקי נוסף לפארמאן, בקש ר' מנחם מנדל משקלוב, (רמ"מ), מנהיג הפרושים מהקאדי של ירושלים פסק דין משפטי ("אעלאם") ובו תיאור מדוייק של גבולות החצר ההיסטורית.

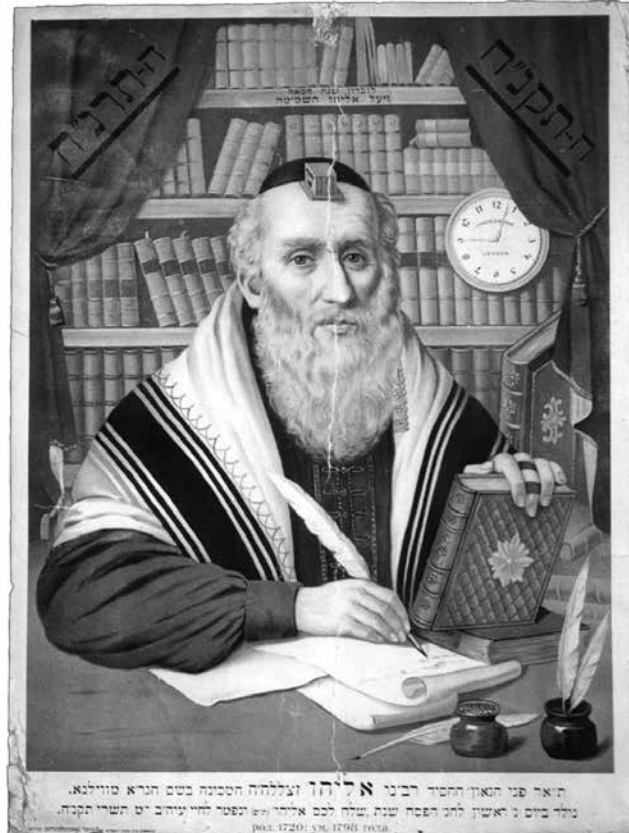
חששות הפרושים התגלו כמוצדקים. ערביי ירושלים והוואקף הירושלמי לא התרשמו מהפארמאן ומהאעלאם, ודרשו לפרוע את שטרי החוב שבידם.

הרמ"מ השכיל להבין שכל עוד לא יגויסו כספים החובות - לא תנוח דעתם של הנושים, ולא יניחו להם להתקדם בבניין החצר. הראש"ז נשלח בשנת תקע"ט (1817) למערב אירופה לגייס כספים לפרעון החובות.

תודות למאמציהם של הראש"ז ושדרי"ם נוספים - גויס סכום כסף גדול מיהודי התפוצות לתשלום חובות החובות. בעקבות זאת, ניסו שוב הפרושים בשנת תקפ"ג (1823) לקבל פירמן סולטני לבניית החצר ובית הכנסת. במהלך הדיונים בקושטא ובבית הדין המוסלמי בירושלים, התגלה מסמך חשוב בפנקסי בית המשפט המוסלמי, המעיד על ישוב יהודי בחצר החורבה הרשום בטאבו כבר בשנת 1617.

המפנה המשמעותי חל בעקבות תקופת שלטונו הקצרה של מוחמד עלי (1817-1840). בכדי לייצב את שלטונו בארץ ישראל, הוא נזקק ללגיטימציה מהמעצמות האירופאיות. לשם כך, אימץ מוחמד עלי תפיסה פרו־מערבית והעניק לנתינים הנוצרים זכויות שוות למוסלמים.

בעקבות רעידת האדמה ב־1834, שהחריבה מבני דת נוצרים, התיר הפחה לשפצם. היהודים זכו אף הם בהיתר לבנות את מכלול ארבעת בתי הכנסת הספרדיים שנפגעו אף הם ברעידת האדמה. הפרושים הבינו שהתגלגלה לידיהם שעת כושר. הראש"ז נשלח בראשית שנת 1836 למצרים. "הוחלט כי הראש"ז, איש רב פעלים שהיה מיומן בניהול משאים ומתנים, ירד למצרים ובחסות הקונסול האוסטרי יגיש למוחמד עלי, שליטה החדש של ארץ ישראל, הצעה נדיבה ומפתה שלא יוכל לסרב לה: השקעות ענק בבניה ובפיתוח תשתיות שתממן משפחת רוטשילד במצרים. ביחס לרווח העצום שיכול המיזם הזה להעניק למשטרו של מוחמד עלי נדרשה תמורה צנועה: פארמאן שיתיר לפרושים לבנות את חצר החורבה. בתוך

הגר"א הגאון ר' אליהו מוילנא
Rabbi Eliyahu of Vilna

חודש מיום הפגישה ניתן לפרושים הפארמאן הנכסף. למותר לציין כי משפחתו של הנדיב הידוע הברון סלומון (שלמה) מאיר רוטשילד לא הובאה כלל בסוד העניין מלכתחילה. הראש"ז הימר בהזכרת שמו של הברון רוטשילד והצליח.⁹

ב־6 ביולי 1836 הוצא צו בניה ע"י בית המשפט המוסלמי בירושלים בזו הלשון: " תוכנו הנעלה (של הפארמאן) מצווה לתת רישיון לעדת היהודים האשכנזים המתגוררים בירושלים

הנאצלה לבנות מחדש את ה"חצר" שלהם...המוכרת בשם "חצר האשכנזים" בשכונת היהודים המצוייה בבעלותם...הבניה מחדש תהיה באופן המותר לפי השריעה הנאצלה על פי המתכונת הקודמת".¹⁰

חרישת אדמת פתח תקוה בשנותיה הראשונות
Ploughing the fields of Petach Tikva in its first years

נחלת שבעה:

מגיפת הכולירה הקשה בשנת 1866, הצפיפות והעליה במחירי שגר הדירה - פגעו קשות ביהודי העיר.

במחצית השנייה של שנות ה־60' התארגנה קבוצה קטנה של שבעה חברים ובראשם יואל משה סלומון ויוסף ריבלין, ורכשה את אדמת נחלת שבעה.²⁰

אברהם משה לונץ מתאר את בניית השכונה השלישית מחוץ לחומות:

"ולתכלית זו התאחדו שבעה מתושביה וקנו להם כר נרחב מול קצה מגרש הרוסים, לבנות להם שם בתי מעון. מחיר האדמה היה אז בזול מאד, את הקרקע קנו בשותפות, על מנת למכור חלקים ממנה לאחרים, אך לא השתתפו בבניין הבתים רק כל אחד בנה על החלק שנפל בגורלו בנין לפי מצבו וצרכיו ובזמן שהיתה היכולת בידו, ולהקרקע הזאת קראו בשם "נחלת שבעה".²¹

בעקבות הצלחתה של נחלת שבעה, נוסדה בשנת תרל"ד (1874) שכונת מאה שערים.

בין חברי הועד הראשון של השכונה ניתן למנות את יואל משה סלומון.²²

משכנות ישראל:

בשנת תרל"ה (1875) נוסדה שכונת משכנות ישראל, שיואל משה סלומון נמנה עם מקימיה.

לדעת פרופ' יהושע בן אריה²³ הצלחת ההתיישבות מחוץ לחומות גרמה להצטרפות בונים רבים להרחבת ירושלים. בפעילים ובמתיישבים אחזה התלהבות משיחית, והם ראו בבניין ירושלים שלב בדרך אל הגאולה. ניתן לראות זאת באגרות, בתקנות וספרי היסוד בני התקופה, המתחילים ומסתיימים בפסוקים מדברי הנביאים אודות הגאולה ואחרית הימים.

הייחוד בשכונות החדשות שמחוץ לחומות היה שלהוציא משכנות שאננים, נבנו השכונות החדשות ע"י המתיישבים עצמם שחסכו מפיהם (תוך שעבוד "דמי החלוקה" ו"דמי הישיבה"), לצרכי ההתיישבות וההתנחלות על אדמת ירושלים.

מדברי ר' יוסף ריבלין ב"יהודה וירושלים"²⁴, מחודש אייר תרל"ז, נלמד שמתיישבי משכנות ישראל השתמשו בקרקע שלא נוצלה לבניה לזריעת חיטה.

(המשפט) ויהי נקראים כל דברי מאמר המלך בפומבי וקמו ועמדו כולם על רגליהם... והדת נתנה בששון לבנות לנו הבית הכנסת במ"ק הנ"ל ככל חפצינו".

הראש"ז לא זכה לראות בבניין החורבה. מתנקש ערבי, ארב לו ופצע אותו קשות. הראש"ז נפטר ב"יט אלול תרי"א (1851) ונקבר בהר הזיתים, בסמוך לקבר זכריה.

על מצבתו נרשם: "מקום קבורת מהר"ר אברהם שלמה זלמן זצ"ל אשר הציל נחלת הישמעאלים מיד הישמעאלים והשתדל בבניינה ובפרט בבניין בית המדרש הנקרא בשם מנחם ציון. זיע"א..".¹⁴ את פועלו סיכם ריבלין

"...הרב אברהם שלמה זלמן צורף... הוא הוא שהציל וגאל את מרכז היהודים, את חורבת ר"י החסיד מיד הגויים והוא בנה בה את בית הכנסת הראשון ["מנחם ציון], [והביא לבניית] בית הכנסת הגדול בית יעקב ושמו נערץ ונקדש בפיות כל זקני ירושלים אשר ידעוהו".¹⁵

הגבאים החליטו לבנות בחצר בית כנסת מפואר וגדול, שיסמל בתודעת העם היהודי והעולם כולו את ראשית שיבת ציון ובניין ירושלים.¹⁶

למלאכת גיוס הכספים נשלח ר' מרדכי צורף, בן הראש"ז, שאף הוא "היה שליח נמרץ ובעל תושיה כאביו".¹⁷ ר' מרדכי גייס כספים רבים במערב אירופה לטובת חצר ה"חורבה". ר' מרדכי הלהיב את שומעיו, ולא היסס להשתמש בעיתונות המקומית היהודית לגיוס כספים למען השלמת בניית בית הכנסת. ב"המגיד" מיום י' באדר ב' תרכ"ב (1862) טען שאי השלמת בית הכנסת גורמת לחילול השם בעולם. טענתו היא שמימוש דברי הנביאים על בניין ירושלים גורם לקידוש השם בעולם, ולהיפך.¹⁸

בית כנסת הגדול בחצר "החורבה" נחנך בכ"ד אלול תרכ"ד (1864), לאחר מאבקים, תסכולים והצלחות ותורמות מרחבי העולם היהודי. חונכת בית הכנסת סימלה את מימוש חזונו של תלמידי הגר"א שבניין ירושלים הוא ראשית תהליך הגאולה.

ר' יואל משה סלומון - ממשיך חזונו של הראש"ז

ר' יואל משה סלומון, נכדו של הראש"ז, המשיך בדרכי אבותיו. הוא ראה בבניין ירושלים ובניין הארץ חלק מתהליך הגאולה ע"פ תורת הגר"א.

אף טובה כהן רואה ביואל משה סלומון חוליה מקשרת בין מסורת הגר"א לפתח תקוה.¹⁹

מורגשטון מציין ש"עם קבלת הפארמאן השתררה בירושלים אווירה של התרוממות רוח משיחית".¹¹ הפרושים ראו בקבלת הפארמאן אות להצלחת המהלך המשיחי שהובילו. ב"ט אלול תקצ"ו (1836), החלו הפרושים בפינוי החורבות בחצר ה"חורבה". בראותם את תחילת בניית החצר, התעוררו הנושאים הנתרים ותבעו את החוב. אך תוחלתם נכזבה. הראש"ז, שצפה התרחשות מעין זו, דאג עוד בשהותו במצרים להשיג הוראה בכתב מהשגריר הרוסי באלכסנדריה, המורה לקונסול הרוסי ביפו ללוות את הראש"ז מיפו לירושלים ולשהות בעיר עד לרישום הפארמאן בפניקסי בית המשפט ותחילת בניית החצר. הראש"ז הבקיא בהלכות העולם, פנה בו' תשרי תקצ"ז (1836) אל בית המשפט המוסלמי בירושלים בכדי לרשום מחדש את פסק הדין משנת 1819 המבטל את החובות הישנים.

פעילותו הנמרצת של הראש"ז נשאה פרי, ועבודות הבניה התקדמו בלא מפריע. בראש חודש שבט תקצ"ז (1837) נחנך בית המדרש "מנחם ציון".

אף בנו של הראש"ז, ר' מרדכי, לא סוּך מאמצים בפועלו למען בניית "החורבה". הוא חתום במכתב שכתבו גזברי בניין החורבה לשר משה מונטיפיורי בשנת 1849. במכתבם שוטחים הגזברים את תחינתם בפני השר בכדי שסייע להם בהשגת הפארמאן לבניית בית הכנסת החרב. הפרושים הפעילו את מיטב קשריהם (השר מונטיפיורי, הברון רוטשילד ואחרים) כדי שהקונסוליה האוסטרית תפעיל צבת לחצים על הסולטן - להתיר ליהודים לבנות מחדש את בית הכנסת החרב.

בעקבות מאמצים אלו, פורסמה חוות דעתה של לשכת מועצת המשפט, שנטתה לאשר את בקשת הפרושים.

אך הפארמאן המיוחל הגיע רק בשנת 1855 ע"י הסולטן עבד אלמג'יד הראשון.

"כאשר יגיע לכם מאמר מלכותי זה יודע לכם כי בהיות שהעדה היהודית הנקראת אשכנזים הנמצאת בירושלים הקדושה יש ביניהם ובין כל היהודים האחרים הפרש בלשון ובדת. ואינם משתתפים עמהם בבתי כנסיותיהם, הוגש בקשה פרטית שארצה לתת להם רישיון שיבנו בית הכנסת במקום שיש בידם מזמן קדמון בתור בית הכנסת...הואלתי אנוכי לתת להעדה הנזכרת רישיון פרטי לבנות בית הכנסת ההוא על פי אופן הנזכר...".¹²

גרייבסקי מצטט את דבר גבאי החורבה באותם הימים¹³: "עת בשורה הוא לנו...כי בע"ה השגנו הפורמאן מהמלך יר"ה על בניין בית הכנסת...ושלח הבאשא לקרוא לכל אנשי הדואן (אנשי

חתימתו של הראש"ז

Rabbi Avraham Shlomo Zalman Zoref's signature

חזיון נפרץ לראות מחזה מעין זה, המעוגן ב"פשר" 43 בעיקר על רקע המאבקים הכלכליים בין הקהילות.

יתכן, וכתלמיד הגר"א ראה הראש"ז חשיבות בליכוד השורות בדרך לקיבוץ הגלויות ולגאולה.

במכתב משנת תרס"ב (1902) ששלח יואל משה סלומון לחתנו הרב ראובן פרוינד ידידיה (ששימש כשד"ר עבור בית החולים "ביקור חולים" ותלמוד תורה וישיבה "עץ החיים" בארצות הברית), הוא מייעץ לו מניסיונו: " ויקבע הקופות בבתי אחרים. הקופות תדביק עליהם פתקאות של הת"ת וב"ח לבל יתבעו גם הספרדים חלק בזה - כי כבר הורה הניסיון שאם יפול הדבר ביד הכהן או דוגמתו...ומה ישאר לעניי האשכנזים ובתי החסד?" 44

בית החולים "ביקור חולים"

כתוצאה מתנאי החיים הקשים בעיר העתיקה במאה ה-19 והתחלואה הגבוהה בה, היה צורך בבית חולים נוסף בעיר. בשנת תר"ז (1857) נפתח בית החולים "ביקור חולים" בשלושה חדרים קטנים שהכילו 12 מיטות.

גבאי בית החולים רכשו חצר גדולה בשנת 1865 בכדי לבנות בניין קבע לבית החולים.

ראיון עם יעל איקן, נינת יואל משה סלומון, מחזק את דעתו של פרופ' שלום צבר.

"אבי סיפר שאת השושנתא המקופלת שמו לתייר בכיס העליון של המקטורן כפרח (כמו שנהוג לשים פרח חי) וכשפתח אותה קיבל הכוונה באלו אתרים לבקר."

בדפוס סלומון הודפסו לוחות שנה, ספרים, חוברות, ועוד.

גולת הכותרת של הדפוס היה עיתון "הלבנון" שנדפס בו בראש חודש אדר תרכ"ג. (1863), והיה לעיתון העברי הראשון שנדפס בא"י. העיתון "יהודה וירושלים" שסלומון היה המו"ל והעורך שלו, יצא לאחר תלאות בב' אדר תרל"ז (1877). העיתון הופיע כשנה וחצי.³⁸

סלומון השתמש בעיתונים כשופר לדעותיו אודות ההתיישבות בארץ וחשיבות עבודת הכפיים.

בעיתונו "יהודה וירושלים" מטיף יואל משה סלומון ללא לאות להתיישבות: "מתי יעבור החודש ונצא גם אנו אל השדה, נשליכה משנותינו ונלינה בכפרים" 39?

בפתח הגיליון הראשון של "יהודה וירושלים" מצהיר יואל משה סלומון על מטרתו:

"יהודה ירושלם הולך ואור אי"ה פעמים בחודש...יעיר ויעורר חמדת הקודש ואהבת יהודה וירושלם בלבב אחינו בית ישראל בכל תפוצותיהם לקרב ולאחד הלבבות. להרים דגל התורה והיראה החכמה והמדע, הישוב והבניין, המסחר והמלאכה ולרומם קרן אדמת הקודש לתועלת איש ישראל" 40.

בגיליון האחרון של "יהודה וירושלים" - מיום כ"ו אדר א' תרל"ח (1878) מופיע דבר העורך יואל משה סלומון: "הנני עוזב את מלאכת עריכת מכתב העת "יהודה וירושלים" וימתקו לי רגבי האדמה אשר אשדד מאלפי דברים ונאומים רבים" 41.

למען הקהילה:

שדר"ת

במקורות השונים מתוארים הראש"ז, ר' מרדכי בנו ור' יואל משה סלומון כאנשים בעלי תושיה

ומרץ, בקיאים בהלכות עולם ובהלכות משא ומתן.

בהתחשב ביכולות אלו נשלחו השלושה לעיתים מזומנות כשדר"ים (שליחי דרבנן) לחו"ל עבור קהילותיהם.

פעמיים נשלח הראש"ז כשד"ר משותף לקהילות האשכנזים והספרדים: באלול תקע"ט (1819) ובאלול תקפ"ט.⁴² לא היה זה

החיסים אשר תמציא האדמה הוא די להאכיל 500 אנשים כדי שבעם" 31....

בית האריגה

ר' מרדכי סלומון (צורף), בן הראש"ז, הגה את יסוד התעשייה בירושלים. במכתביו למונטיפיורי³², הוא מביע את תקוותו שמונטיפיורי יסייע בהקמת מפעל אריגה.

בשנת תר"ה (1845) נסע ללמוד את מלאכת האריגה באנגליה. במכתבו לאביו³³ ציין ר' מרדכי את הצורך לייסד תעשיה בירושלים, בכדי לסייע ליהודים להתפרנס מיגיע כפיהם.

"כי אני דברתי... עם נדיבי עם ה' כנ"ל והסכימו לדעתי להרים תרומה בעין יפה כדי לתקן הפבריקא בארץ הקודש על צד היותר טוב...ולהיות פרנסה טובה לאנשים בחורים, שטוב תורה עם דרך ארץ" 34....

דפוס סלומון

יואל משה סלומון ומיכל הכהן שבו לארץ בשנת תרכ"ב (1862) מהשתלמות במלאכת דפוס האבן (ליטוגרפיה) בקניגסברג. תוך כדי לימודיהם פרסמו השניים חוברת "מזבח אבנים", שעסקה בליטוגרפיה.

יואל משה הנלהב כתב לאביו: "בטחתי כי יגל כבודו בראותו אשר שלמתי החוב המוטל עליו: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה! ותפילתי לד' כי יביאנו אל הר קודשו ולהאכילנו לחם מיגיע כפינו ויפתח עינינו בתורתו הקדושה ועיני אדוני אבי ראות ושמחות" 35....

בית הדפוס נרשם על שמו של ר' אברהם רוטנברג, חמיו של יואל משה סלומון שהיה נתין עותמני.

עם הקמת בית הדפוס, יובאו מכבש מפריס ואותיות מוינה.

עבודת הדפוס הראשונה שהודפסה היתה ה"שושנתא", הנחשבת להדפס האבן הראשון שנוצר בארץ. השושנתא היתה תמונה ליטוגרפית צבעונית של המקומות הקדושים בארץ,

שכאשר קפלו אותה התקבלה צורת שושנה.³⁶

לדעת פרופ' שלום צבר³⁷ השושנתא היתה פריט מזכרת מיוחד ומבוקש בקרב התיירים המקומיים ותושבי חו"ל תודות לטכניקה המתוחכמת של הדפסת התמונות ובזכות מראה משובב העין. מסתבר שהיו שושנות מפוראות שיועדו ליצוא לארצות בעלות תורמים פוטנציאליים, שבמרכזן ציור "החורבה".

מעיון בצוואתו של יואל משה סלומון, מסתבר שהיו ברשותו קרקעות אף בכפר סבא, אך לא ברור אם תכנן להתיישב במקום. ביום י"ב חשוון תרע"ג (1912), נפטר ר' יואל משה סלומון מסיבוך של מחלת האנגינה.

"ביגיע כפיך תאכל לחם"

למרות האידיאולוגיה של החלוקה המכוונת את כל הגברים לעסוק רק בתלמוד תורה, תלמידי הגר"א הבינו שלצורך החשת הגאולה יש צורך בבניית תשתית כלכלית לעם המתקבץ בציון. הראש"ז וצאצאיו, איש איש בדרכו, הגשימו את האמרה ב"גיע כפיך תאכל לחם".

צורפות:

בן נינו של הראש"ז, מרדכי סלומון, ציין בספרו "שלושה דורות בישוב" שהראש"ז למד את מלאכת הצורפות במסעו רב התלאות מקידן לארץ ישראל "בדאגו לכך שבבואו לארץ ישראל תהיה פרנסתו מיגיע כפיו ולא יצפה לשלוחנם של אחרים או להינות מן הצדקה".

אף בהגיעו לירושלים, פתח הראש"ז חנות ועסק במלאכתו. הוא השכיל לקשור קשרים עם נכבדי ושרי העיר, קשרים שהועילו לו ולקהילה שייצג.²⁸

עבודת האדמה:

ר' מרדכי סלומון (צורף) הבין את חשיבות השיבה אל הקרקע כחלק מתוכנית השיבה של העם לארצו. " וכשלא עלתה בידו לקנות לו נחלת שדה וכרם, הלך וחקר אדמה האחד הכפרים שבשרון הדרומי" 29. בכדי שיוכל ללמוד וללמד את מלאכת עיבוד הקרקע, השתתף בעבודה החקלאית עם ערבי תושב הכפר אל מנסורה (סמוך לקרית עקרון).

במכתבו למונטיפיורי מיום ד' תמוז תקצ"ט (1839), ציין ר' מרדכי את משאלתו³⁰

"זוהו חפצי מעודי, לאכול מיגיע כפי ולתת חלק מפרי כפי גם לאלה היושבים לפני ה' על התורה ועבודה" 31.... במכתבו מצויינת התוכנית להקמת מושבה חקלאית שהגה לפרטי פרטים.

למכתב הוא מוסיף אומדן משוער של "ההוצאות הדרושות להעמיד את הכפר על תילו ואת עבודת האדמה על מתכונתה" (בסך הכל 24,300 ריאלס). "הבארות ישקו את האדמה אשר תוכל להוציא ירקות בקיץ ובחורף די חפצי העדה לשובע... מחצית

בית החולים נפתח בשנת 1867, ובשנת 1872 יצאו יואל משה סלומון ור' שלמה זלמן לוי

לאירופה כדי לגייס כספים למוסד שהיה נתון בקשיים כלכליים.⁴⁵ ר' יואל משה סלומון, התמסר בכל ליבו לשכלולו של בית החולים "ביקור חולים". בראותו שבית החולים צר מלהכיל את החולים המשחרים לפתחו, ובאין אפשרות לרכוש מידי הוואקף המוסלמי את החצרות הסמוכים לו, החליט להעביר את בית החולים מחוץ לחומות העיר העתיקה. אליבא דגרייבסקי, סופר ומזכיר בית החולים בימים ההם⁴⁶, התקשה סלומון להשיג מגרש פנוי וממון עבור בניית בית החולים החדש.

קרה המקרה, ואהרון חיים ולירו, הבנקאי העשיר, נסע לטייל בפתח תקוה והתרשם מאד מהתפתחותה של המושבה. בפוגשו את יואל משה סלומון "ויהדק את ידיו וילחצוהו אל ליבו ויאמר לו בהתרגשות: רבי יואל משה! מקנא אני בך שזכית להיות אחד מן המייסדים הראשונים של המושבה הזאת, אם המושבות. אשריך

שזכית לך. ויאמר לו רבי משה: גם אתה ידדי תוכל לזכות במצוות ולראות עולמך בחייך. הנה חנך ה' במגרשים רבים במרצה של ירושלם ועתה נחוץ ל"ביקור חולים" מגרש אחד מאלה. מכור לנו אותו במחיר זול ובסדרי תשלום נוחים, והיה חלקך כעון חלקו של בנימין, משכן להשראת השכינה למעלה ממיטתו של חולה". ולירו נענה לו ולא עברו ימים רבים וקמה הנחלה למקנה לביקור חולים הוספיטל בירושלם"⁴⁷.

אחרית דבר:

מקץ 136 שנים לעליית הראש"ז לארץ קמה מדינת ישראל. הראש"ז וצאצאיו היו מפורצי הדרך בדרך להגשמת חזון הגר"א של "אתחלתא דגאולה": בניין ה"חורבה", בניין ירושלים והארץ והתוויית התשתית לחיים יצרניים.

הערות:

1. א' מורנגשטרן, "בניין החורבה" אתחלתא דגאולה: מחידוש היישוב האשכנזי בירושלים עד לחנוכת בית הכנסת 1816-1864", עורכים: ר' גפני, א' מורנגשטרן, ד' קאסוטו. החורבה, עמ' 57.
2. ראו: א' מורנגשטרן. השיבה לירושלים: חידוש היישוב היהודי בארץ ישראל בראשית המאה התשע עשרה, ירושלים תשס"ו. עמ' 3-49.
3. מ' סלומון, שלושה דורות בישוב, ירושלים תשי"א. עמ' 18.
4. י' שווארץ, ספר תבואות הארץ, ירושלים תר"ס, עמ' תע"ב.
5. א"מ לונץ, לוח א"י (מבחר מאמרים), ג, הוצאת אריאל, 1980. עמ' 137.
6. תודה לגב' יעל איקן ולגב' שפרה גל, מצאצאי ימ"ס - על הרשות לעיין בצוואה
7. א' מורנגשטרן, החורבה, עמ' 58.
8. להרחבה ראו: מורנגשטרן, בניין חצר ח' ר' יהודה החסיד, שלם, ד (תשמ"ד), עמ' 271-305).
9. א' מורנגשטרן, החורבה, עמ' 69.
10. שם, עמ' 69-70.
11. שם, עמ' 71.
12. שם, עמ' 87.
13. פ' גרייבסקי, זיכרון לחובבים הראשונים, י"ג, עמ' 95-96.
14. א' מורנגשטרן, החורבה, עמ' 104.
15. ר"א ריבלין, "מכתב מר"מ צורף לאביו ראש"ז בשנת תר"ה מקטרין (אנגליה) לירושלים, "ציון", מאסף החברה להסטוריה ואתנוגרפיה, ספר א', תרפ"ו, עמ' 71-83.
16. שם, עמ' 85.
17. שם, עמ' 91.
18. שם, עמ' 95.
19. להרחבה, ראו: ט' כהן, מ"א אהבת ציון" לפתח תקוה: תאורי ארץ ישראל בכתבי יואל משה סלומון, קתדרה, 10 (1979), עמ' 159-177.
20. לפירוס: י' בן אריה, עיר בראי תקופה: ירושלים החדשה בראשיתה, ירושלים תשל"ט, עמ' 149.
21. א"מ לונץ, נתיבות ציון וירושלים. ירושלים, 1970. עמ' 223-224.
22. א' הורביץ, מוסד היסוד, ירושלים תשי"ח. עמ' 205-206.
23. עיר בראי תקופה, עמ' 159-163.
24. ג' קרסל (עורך), יהודה וירושלים: עיתונות של ר' יואל משה סלומון, ירושלים תשט"ו, עמ' 133.
25. י' טריואקס, א' שטיינמן (עורכים), ספר מאה שנה, תל אביב 1938, עמ' 160-161.
26. מ' אליאב, ארץ ישראל וישובה במאה הי"ט 1777-1911, ירושלים תשל"ח, עמ' 190-191.
27. שלושה דורות בישוב, עמ' 201-206.
28. שם, עמ' 23.
29. שם, עמ' 93.
30. שם, עמ' 93-94, לפירוט נוסף: ר' קרק, "קרקעות ותוכניות לעיבודן בימי ביקורו השני של מונטיפיורי בארץ ישראל בשנת 1839", קתדרה 33 (תשרי תשמ"ה), עמ' 57-92.
31. שלושה דורות בישוב, עמ' 501-601.
32. הספרייה הלאומית, ארכיון מונטיפיורי, מיקרופילם f6190.
33. א' ריבלין, 'מכתב מר' מרדכי צורף לאביו ר' א' ש' זלמן ז"ל, משנת תר"ה, ציון, מאסף א, תרפ"ו. עמ' 71-83.
34. שלושה דורות בישוב, עמ' 111.
35. פ' גרייבסקי, תולדות בתי הדפוס העבריים, תמוז תרצ"ט, עמ' 9.
36. להרחבה בנושא השושנתא ראו: י' פישר (עורך), אמנות המאה הי"ט בא"י, התהוותה ומאפייניה, מוזיאון ישראל, ירושלים 1979. עמ' 88-109.
37. ש' צבר, 'מבית המקדש לבית הכנסת החורבה' בתוך: ר' גפני, א' מורנגשטרן, ד' קאסוטו (עורכים). החורבה, יד בן צבי, ירושלים 2010. עמ' 128-130.
38. ש' הלוי, פרשיות בראשית בתולדות היישוב, 1989, עמ' 32-34.
39. ב"צ גת, הישוב היהודי בארץ ישראל הת"ה-התרמ"א, ירושלים תשכ"ג, עמ' 305 שלושה דורות בישוב, עמ' 71.
40. ג' קרסל (עורך) יהודה וירושלם, הוצאת הרב קוק, ירושלים תשט"ו, עמ' א'.
41. הלוי, עמ' 33.
42. על הסכסוך בין הקהילות ניתן להרחיב: שלושה דורות בישוב, עמ' 23-30.
43. את צילום הפשר ניתן לראות בקטלוג בעמ' 39
44. תודה לגב' שפרה גל, נינת יואל משה סלומון על הרשות לעיין במכתבים
45. לפירוט ראו: מ' אליאב, עמ' 234-233
46. שלושה דורות בישוב, עמ' 232
47. שם, עמ' 232

מגדל בשמים המיוחס לראש"ז,
המחצית הראשונה של המאה ה'19
Spicebox attributed to Rabbi Shlomo Zalman Zoref,
Second half of the nineteenth century

גביע כסף המיוחס לראש"ז
המחצית הראשונה של המאה ה-19
Silver goblet attributed to Rabbi Shlomo Zalman Zoref,
Second half of the nineteenth century

כלי צורף
 ראשית המאה ה־20'
 מימין לשמאל | מאזניים עשויים נחושת לשקילת זהב
 ומשקולות, מנורת ספירט, מלחם, מקדחת יד
 Metalworking Tools
 Early twentieth century, from right to left:
 Copper scales and weights for weighing gold, ,
 Kerosene lamp and soldering iron, Hand drill

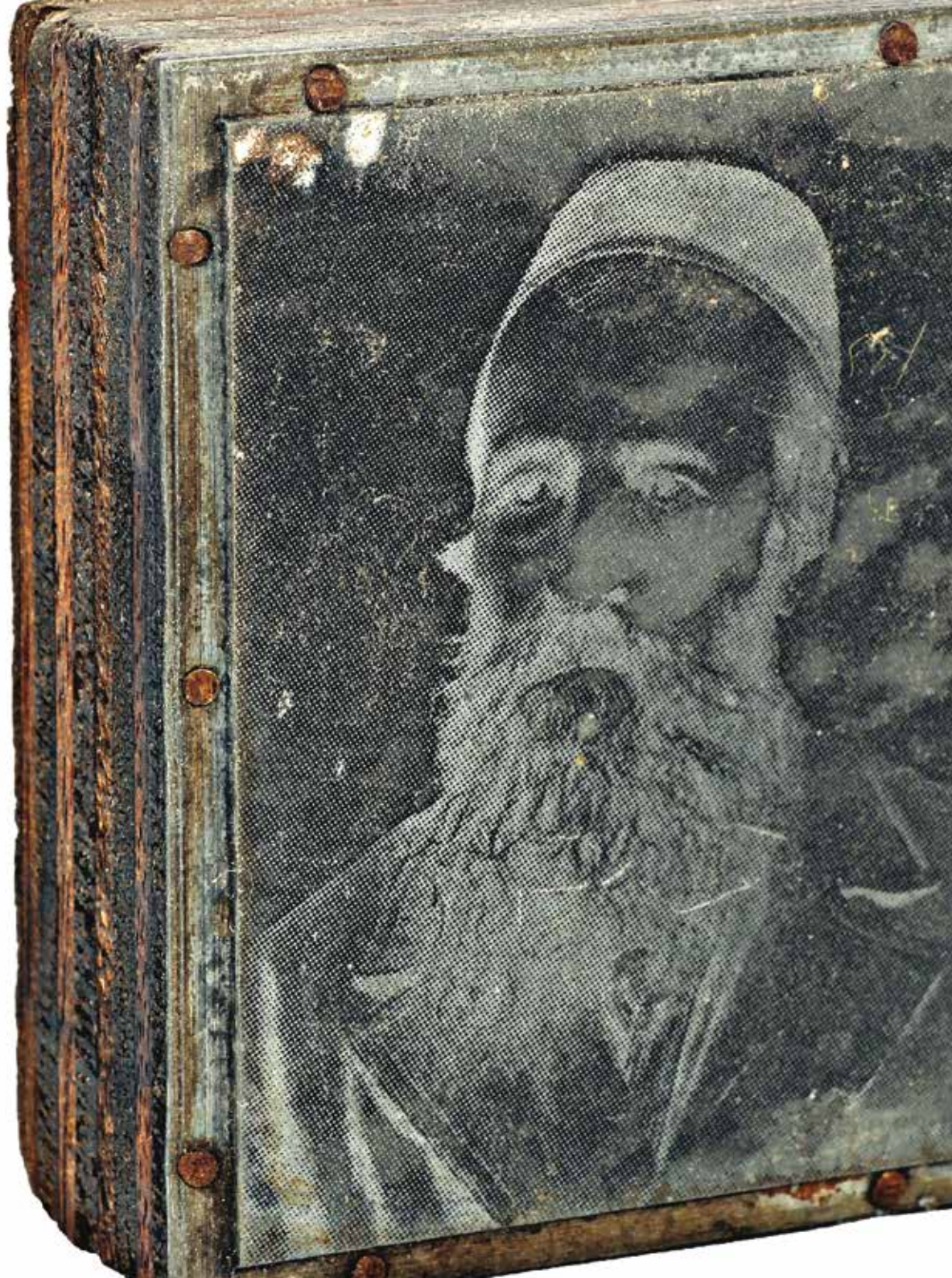

עבודת האדמה
מזמרות, ראשית המאה ה'20'
Agriculture
Pruning hooks, early twentieth century

כלי צורף
ראשית המאה ה'20'
מקלות למדידת טבעות ומערכת טבעות מדידה.
הצורף השחיל את הטבעת, קבע את מידתה בהתאם לקווי המדידה, וכך
ייצר את הטבעת המוזמנת
Metalworking tools, early twentieth century:
Wooden measuring rods for rings and a set of measuring rings
The metalworker would thread the ring, assign a size to it according to
the scale, and then produce a new ring

גלופת דיוקנו של יואל משה סלומון
מבית הדפוס שנוסד על ידו
Rabbi Yoel Moshe Salomon's profile

גלופת נחושת מבית הדפוס של יואל משה
סלומון - "שיוויתי" עבור בית כנסת.
בגלופה עיטורי בעלי חיים: אריות, צבי, נמר
ונשר, ועיטורי כתר תורה, כתר כהונה ומנורת
שבעת הקנים

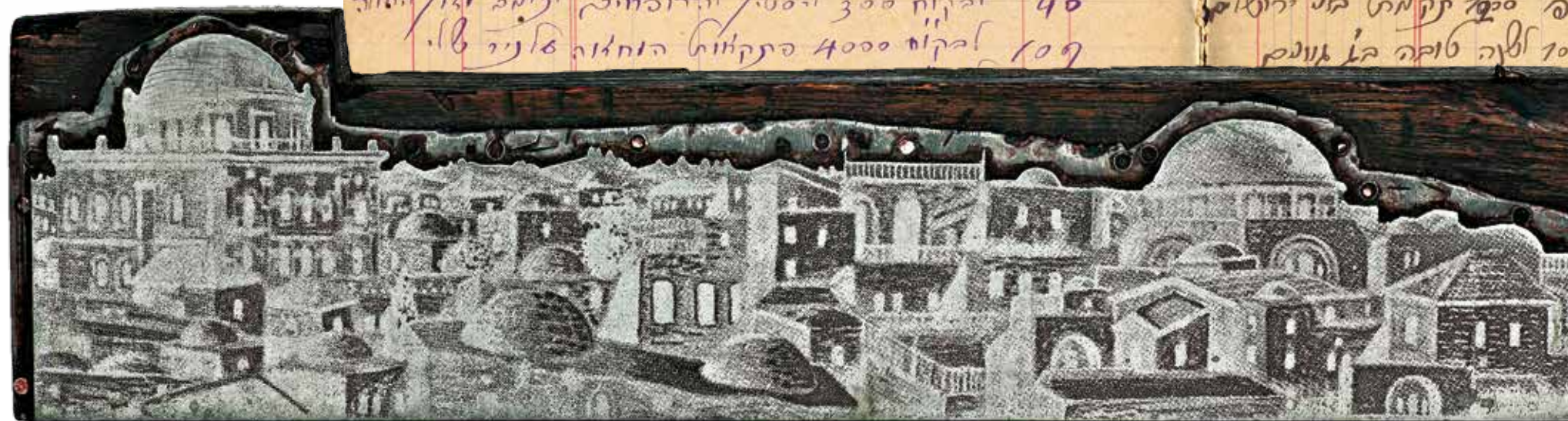
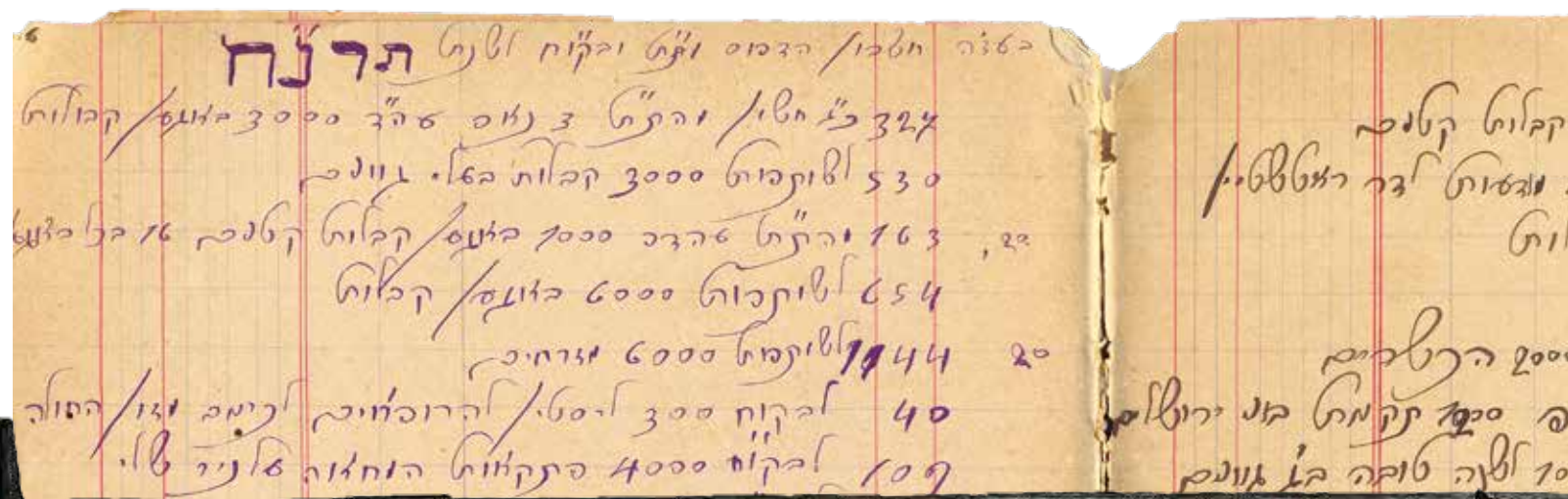
Copper etching from Yoel Moshe
Salomon's printing press: A "Shiviti" plaque
for the synagogue
The etching depicts lions, a deer, a tiger,
and an eagle, along with the Crown of Torah,
the Crown of Priesthood, and a
seven branched Menora.

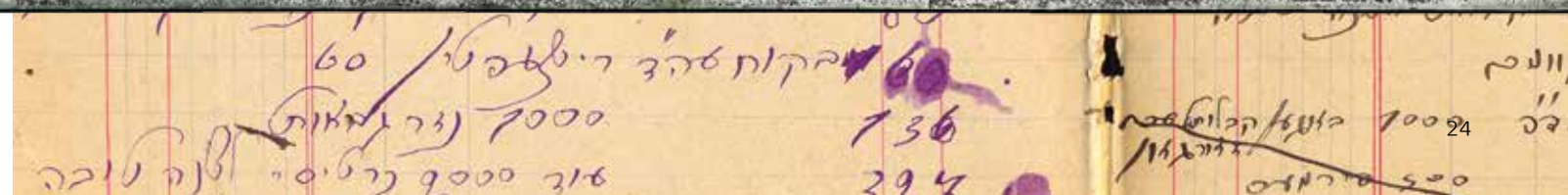

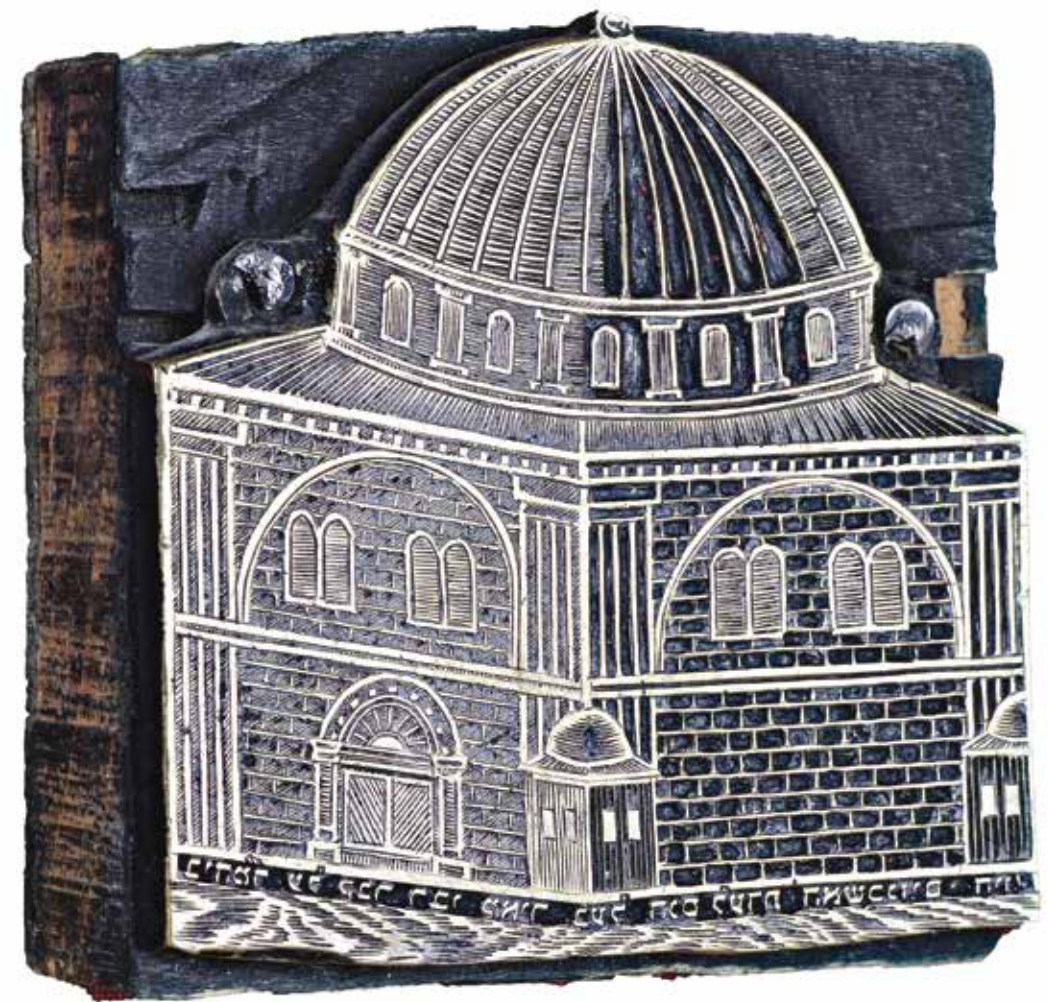
גלופת ת"ת וישיבת "עץ החיים"
Etching of "Eitz Hayyim" Yeshiva

גלופות מבית הדפוס של יואל משה סלומון על רקע ספרי החשבונות של בית הדפוס סוף המאה ה'19'
Printing plates from the Salomon Press; in the background are receipts from the press' account books

גלופת העיר העתיקה ובתי הכנסת המרכזיים | ה"חורבה" ו"תפארת ישראל"
Etchings from Yoel Moshe Salomon's printing press, early twentieth century
Etching of the Old City of Jerusalem, showing the "Hurva" and "Tiferet Yisrael" Synagogues

גלופת בית הכנסת "החורבה" מבית הדפוס של יואל משה סלומון
ראשית המאה ה'20'

Etching of the "Hurva" Synagogue, early twentieth century
From Yoel Moshe Salomon's printing press

גופנים (פונטים) מבית הדפוס של יואל משה סלומון
ראשית המאה ה'20'

Fonts from Yoel Moshe Salomon's printing press, early
twentieth century

שולחן סדר הדפוס
בית הדפוס של יואל משה סלומון' ראשית המאה ה־20'
Typesetting table
From Yoel Moshe Salomon's printing press, early twentieth century
ממול | מכבש הדפוס שייבאו יואל משה סלומון, מיכל הכהן ויחיאל
בר"ל בשנת 1862 מפריס
The original press imported from Paris by Yoel Moshe Salomoh,
Michel Hacoheh, and Yechiel Brill in 1862

קטע מדרכונו של הראש"ז
 מהחותמות הרבות בדרכו, ניתן ללמוד על מסעותיו
 ושליחויותיו של הראש"ז בשנים 1832-1850. הדרכון הונפק
 בשנת 1832 בליורנו, איטליה וקיימות בו 120 חותמות.
 Page from Zoref's passport
 The passport was issued in Livorno, Italy in 1832. It contains
 120 different stamps, illustrating the scores of overseas
 trips and missions Zoref carried out on behalf of the
 community in Eretz Israel from 1832-1850.

אברהם די קורבן
נעשה עיר חקיה כמנהג
אברהם די קורבן
נעשה עיר חקיה כמנהג

בעזרי חדש ננחם יחל ישראל לפק

מקריית מלך רב חיים ושלום יקרב אל מעלת אהו
הגבירים הרמנים רומנים פרתננים טפסרים
ראשים פרנסיס ונהיגים רודפי לדיקה וחסד
בקה עריעסעו יעץ ועל גביהם כתר
תורה הרב הגדול המפורסם בישראל גדול שמו זקן ויושב
בישיבה גולת הכותרת כמנהג אברהם די קורבן
היו יחדיו יהיו תמים כאור יונם

את בשר במדבר משלום הארץ והיושבים בתוככי ירושלים תו ומלכין
לפני פ לקיני אחר כתליו כותל מערבי הק

קול בני ציון מכנה הארץ השמענו רב חנא ורב חסדא לתפארת הודס ברב ברכות
על פעלם הטוב והמעיב לתועלת דק עדתיו אשכנזים היו דין גרמא
כי באט לעמק השוק עם אחינו חור ספרדיים היו דפה עקתו גידו מזדי אעליח וערי
פרנקיח יעץ סיהיה שתי יודות למועלתם וחלק שלוש לפוללכינו דפעק היו כאשר
עניניהם יחזו מיטרים המכתב דער הוח ביד מוע השדר אהו הרב הכולל המופלג בתו
כמנהג אברהם די קורבן אשכנזי היו בהמוח מו יערק זלל
הוח הגבר ומועלתו דק אשכנזים היו טובים השנים כדבר הנהוג
אמונים מקד ספרדיים חור היו ומועלתו דק אשכנזים היו טובים השנים כדבר הנהוג
אך יחא יחא בהגיע תר וזמן לאת השליח למדינותם ותכון בהשתנו ימינס רומנה
זאמלו ויחזקו ידי עושה מלוכה מע הרב השדר הזו בכל מה שילטרך באנפין נהירין
ואברהם היו יהיה לנו למחירת עינים ותרב חכמת ערלמא פ שנים להביע קל
וחונור בונה חנן היומין לעת כואת אשר בעזרי השכו אפי ברביו וזערו אחינו מנארך
מדוינתינו ובודאי הקול קול יערקב עלה למרוס שבתס לדעת מה נעשה בס לרות השוק
וגזירות מרות אשכנזי מרורות חנן מה נענה מעונים ומדוכים בחבלי לורי החובות
העלמונות ועקת רעבון תח ירחיק ולאמונות ויתומים ואין דרך לנעות מבוא שליח
לשערי מדינתינו הן כל אה קלות דרכינו ונוע השלר הזו זה משלנו יפרש שוחנו
והנך אחינו בקדש עיר הק תו גמרנו בעזרי כאמור אולם אחינו דק האשכנזים היו
תושבי ג ארלות הק היו עדיין לא גמרו יען מע קד הספרדיים היו דס המר
בעמדם ועמודו קאים ככרזל ושלוהיהם שבמדינתם עוד ידס נטוי עליהם לאמר
א תירחו התלבו ורחו כי לחמינו הם ואחיקס ואחינו האשכנזים בני ג עקת תו גס עלינו
עבר כוס הגזון ככל הזן או לואת נתנו כוד להשדר ידן הזו לגמור שמה ומוע כתר ה
יקומו נח לעזרת ישראל להוליח הדבר לאורה הלכות כאמוון עינו ישראל להחיה לפי
העלות דק האשכנזים היו כנגדס במספר במפקד ובטחולינו חק ואמוץ שבודחו כתר
כרוב גדלם ותפארתם ורבו ענותנותם לחוק וידס רפות בפנות ועל הטוב יוכר
שמש על מקומות הק ובמערות וליוני הק לטובה ולברכה משולשה מליחה גדושה גס
בניהם עדי עד ונוכו ברכות טובה כנדר וכלנה הדושת ממוני דק אשכנזים פרושים היו
דפה עהק ירושלם תובבא

כתב שליחות של הראש"ז מטעם הפרושים
בירושלים לקהילת טריעסט.
שנת "ויחל ישראל" (תקפ"ט, 1829)
Document authorizing Zoref as emissary
of both the Ashkenazi and the Sephardi
communities, written in the summer of 1829

כאס מוקדו בקדש ירושלים
באשר מוקדו בקדש ירושלים
באשר מוקדו בקדש ירושלים

אברהם די קורבן
נעשה עיר חקיה כמנהג
אברהם די קורבן
נעשה עיר חקיה כמנהג

אברהם די קורבן
נעשה עיר חקיה כמנהג
אברהם די קורבן
נעשה עיר חקיה כמנהג

Copy of the original Firman
 preserved in the British Consulate in
 Constantinople (Istanbul) taken from
 the Court of the Hallkeepers in
 Jerusalem according to the testimony
 of Moshe Zoref, Sir Moses Montefiore,
 and the British Consul in
 Jerusalem (ca. 1849)

Handwritten text in Hebrew script, likely a copy of the original document or a related record.

העתק הפארמאן לבניית בית הכנסת החורבה"
 ע"י הסולטן עבד אלמג'יד. 1855
 בצד הפארמאן- אישור הקונסוליה הבריטית
 בירושלים, שהיתה שותפה למאמצים להשגתו.
 Copy of the Fernan (official Turkish permit)
 issued by Sultan Abd al-Majid I in 1855,
 authorizing construction of the Hurva
 Synagogue. In the margin, On the side, is
 the authorization of the British Consulate in
 Jerusalem, who was a partner in attempts to
 acquire the Fernan.

בעה
 מה עקידת רישלם הו, יום נתיב מנחם אב, חודש שבט

הוד והדר עני ותפארת על כסא כבוד מעלת הארון אהובינו
 משוש לבינו רב רחמינו, הגביר השפטר הגודע בשערי ירושלים
 השר המרומם ספחל **סיר משה מונטיפיורי** נרץ. אתו עמו
 ועיתו הצטוו. הגבירה השפטרית הצדקה מרת **יהודית** סב"ת

ברך ה' יום
 ונחמנו כל יום

אנחנו
 החיים נקדמה פנינו בתורה. כעל כל במולות חסדו ואמתו. אשר סומו מרח ביכות הגדול והגורא. ופנינו איש שחור
 כס שלח הקודש פנימה כסף הקדשים נבר חיסוד בנין חורבות רבינו יהואה החסיד זיע"א. יסלם ה' פעלו
 והנה עתה כאשר זכינו לזאת כי קרן אור פנינו בן ארבעה עשר בעיר אקינו. ראוי חובה לעצמנו. לבא ולשוח האנושינו לפני
 הדרת כבודו הרבה. כי זה כמה יבענו והרבה הוצאות היה לנו כדו להשיג מאת המלך ישמעאל אשר בע"ת קושטאנו ופנינו
 כתב רשיון (פארמאן) על **בנין בית הכנסת הגדולה** ועדיין לא נושענו. על זה היה דוח לבינו
 והשכו ענינו, בהיותנו בעזה"ל קהל רב עומדים בפנים בפתח המדרש זה
 אשר קטן מהכיל את כל העדה הק' ובר בנין וקצף אשר בעיה עד כה לא זכינו עוד להרחיב גבולנו מקום אשר דבר המלך הקב"ה ודחו
 מנינו, נוסף עוד מכאובינו. כי נתעורר בע"ת בנרת הוא בכל, איש אחר מאנשי השם גביר עצום, כתב לנו זה כמה פנינו אשר
 נפשו חשקה להיות לו חלק וצדקה וזכרון בירושלם. היינו שרצונו השוב להריק כספו לבנות לנו בית הכנסת הגדולה הנל, רק מאפן שיהיו
 רשיון ככיל בירינו, ולא יוכלו להשיב אין קום עשה מבלתי היות לנו רשיון עדין. מי לזאת הננו בשפל קול התנה, מא ארץ נרחב
 ירד ה' אשר ענינו פקחות על כל תכלית ישדותו בהררי קודש, יבדל גם כח ארבעה חודש השליש הוא המשבור. כיר ה' עלו לבנות הגדול
 הלז ישכיל להוציא לאור תוחלתנו להשיג לנו רשיון (פארמאן) מאת המלכות הנל בכל תוקף ויקתב בו באר השב להיות לנו כח
 ושרות לבנות הבית הכנסת הנל ככל רצוננו השוב לארצנו נרחבו ושם איש לא יעמוד בפנינו לפחות ולמנוע, ומעתה נקוו כי
 מעכ"ה יאמר מרת חסדו ואמונתו בדבר ה' כזו, וחפץ ה' על ידו יבטל לבמור בעירנו לשוב בזמן קרוב. למען אשר נכל לבשר אל
 האיש הגביר היקר הנ"ל שיש לנו רשיון אז בשמחה רבה יפנה יחיש להרוק צדקה מורנו לרובם בית אקינו מקדש מעט. ויבואו כל
 העדה הק' שתולים בבית ה' כולם יחד ויהיה הרוחה. אז נשיר לה' ונקול תורה נרם בקהל רב וברכות לראש ארבעה עשר בשנה היו
 אשר על ידו יתכלל זכות הגדול והקודש הזה, ויגן בעדו ובעד נברתו הצדקה יהודית חיינו למשמרת שלום וברכה על כסא
 כבודם היפה להיטן ולסעדה במשפט ובצדקה עד כמות משיחנו ובנין בית קדשינו ותפארתנו בז" כיריא

וה"כ"ר המועד"ר ע"ד כבוד ה' מעון בציון. אנחנו חור **נבאי ומשנחיו בנינו וחורבות המקום ק' של רבינו יהואה החסיד ז"ל** המעון
 נאם **אליהו בן משה** ונאם **אליהו בן משה** ונאם **אליהו בן משה**
 ונאם **אליהו בן משה** ונאם **אליהו בן משה**
 ונאם **אליהו בן משה** ונאם **אליהו בן משה**

Handwritten text in Hebrew script, likely a copy of the original document or a related record.

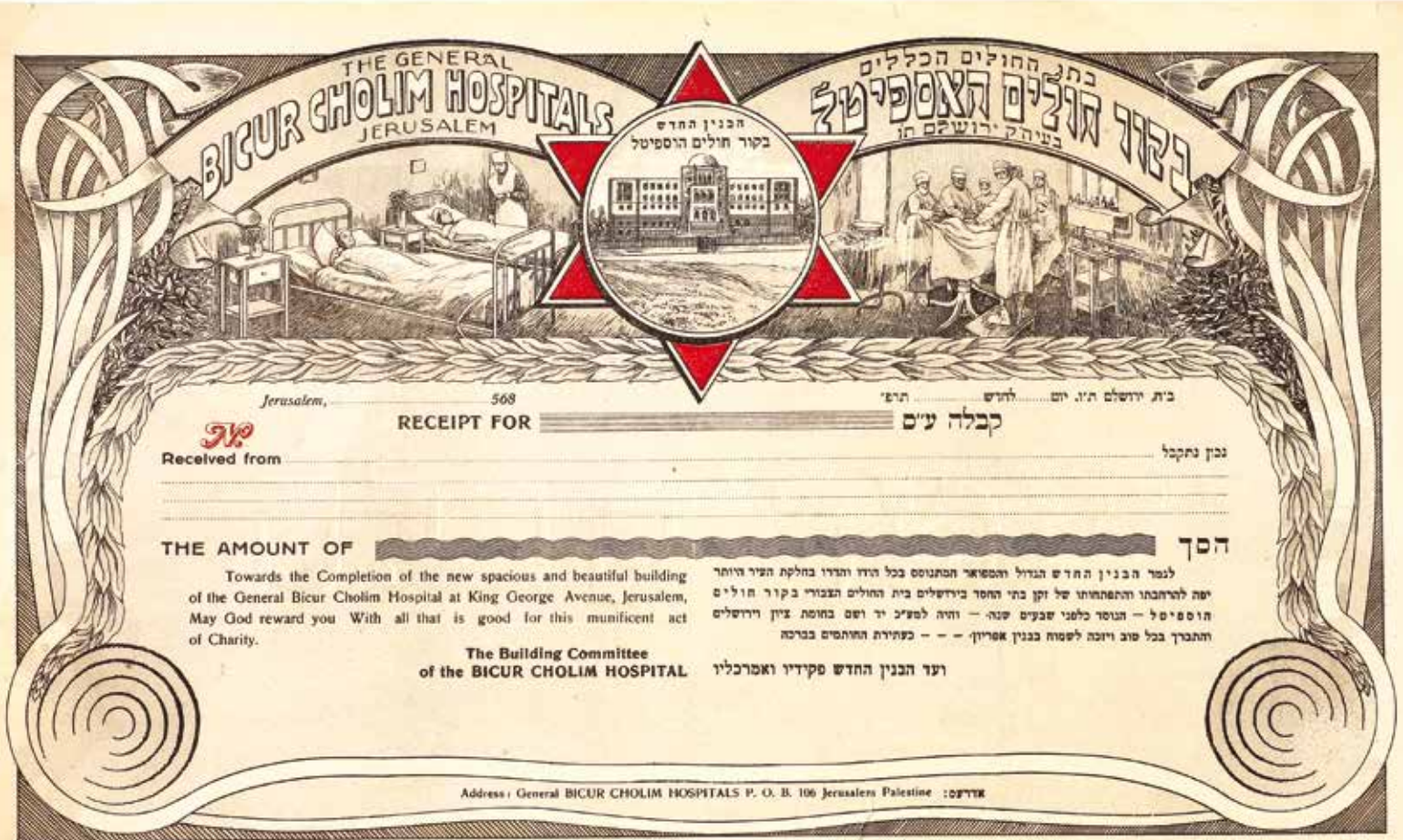
בקשת גבאי בית הכנסת "החורבה" מהשר
 מונטיפיורי ורעייתו לסייע בהשגת הפארמאן. בין
 החותמים נמצא שמו של מרדכי בן הראש"ז.
 שנת תר"ט (1849)
 Plea from the director of the Hurva
 Synagogue to Sir Moses Montefiore and his wife
 for aid in acquiring the Firman. Mordechai Zoref
 was one of the signees on the document, ca. 1849

כתובת אסתר בת יואל משה סלומון עם ר' ראובן ידידיה (גוטפריד) -
 ביום שיש י"ג תמוז 1889 תרמ"ט ביהוד. במרכז הכתובה מופיעה
 ה"חורבה" במקום הכותל המערבי המקובל

The Ketuba (wedding certificate) of Esther, daughter of Yoel Moshe Salomon, and Reuven (Gottfried) Yedidya, dated Friday, 13 Tamuz (summer) 1889, in Yahud. A depiction of the Hurva Synagogue is in the center of the Ketuba, a place formerly reserved for the Western Wall and other traditional Holy Sites.

דגם בית הכנסת ה"חורבה". נבנה ע"י מאיר רוזין 1912
 A model of the Hurva Synagogue, constructed by Meir Rosin, 1912

קבלת בית החולים "ביקור חולים" שהודפסה בדפוס שלומון. שנות ה'20.
 Receipt issued by Bikkur Cholim Hospital and printed by Salomon Press in the 1920's

בית החולים הכללי

בקר חולים האספיטאל
 אשר לעדת האשכנזים בירושלים עיר הקדושה הנביא.
 Deutsch. Israelit. Bieur-Cholim-Hospital
 JERUSALEM (Palästina)

כתיבה וחתומה טובה

אנוצערע שוועקסער אין ירושלים

וויזשט דער האספיטאל בקור חולים אן אלגע תפרים ומברות וואס זייא גיגען חרש אדער יאהר געלט, השם יתברך זאל אלעקען און שרייגען א שנה טובה לאפקד לחיים. איהר זאלט אויך וויסער זוכה זיין צו פאנס זיין דיא אפקה טיט שפקה און טיט פיעל נחת וקדוקה.

מיר בעפען אויך פון אנוצערע פרידער אין שוועקסער זיך אייגן צושרייגען אויף חרש געלט דורך דעם גובה ר' אברהם אלקנה ז"ל אדער צו פרייגען גלייך אין האספיטאל, און אויך צו געבן אין דיא פושקעס פון בקור חולים וואס איז אויסגעשריילט געווארן, אום צו העלפען דעם בקור חולים וואס ער איז גער געדריקט סיי דורך דעם וואס דער צאהל פון דיא קראנקע פערנעקערט זיך, סיי דורך דעם וואס אלעס איז טהייערער געווארן, און פון דער וועלט איז דיא איינקאפט אייפקער ווייניגער.

מיר דארפען טיט פיעל העקלאאירן, אלע אין ירושלים עיר הקדש ווייסן טוט אז דער בקור חולים איז דיא אויג און שפאדט, העלפט טיט, געדעקער טיט וויפל זיין ביגליקייט טען זאל חס ושלום טיט דארפן צושליסן דעם אנשטאלט וואס ער איז דער איינציגער לעטונג פיר טויזענדע קראנקע א גאנצן יאהר פאג אין נאכט-הן איש הן אשה דארף האקען דיא צדקה לשם בקור חולים פיר זיין הייליגע טענה בכות זה נועט השם יתברך געבן דעם גייעס יאהר צו געוונד אינד פרינסה נכל טוב סליה.

מנהלי הבית

אחינו בירושלים

אחרי התודה והברכה להחברים והחברות השומרים לקיים נדבתם התמידית לשם האספיטאל בקור חולים אשכנזים, זענו קוראים בבקשה דאלה מכבר, שישמרו חסדם וזכו לקיים גם האה צדקתם אל הבית שתוך רוב נחת ושמתה.

ולשארי אחינו כי יוסיפו גם הם לכתוב ידם בתור חברים ומנדבים להבית, אם ע"י העזבה ר' אברהם אלקנה ז"ל, ואם שיביאו כוידים ישר לתוך הבית, ואם לתת לתוך הקופות של בקור חולים הקבועות בהבתים, והיה בתה איש איש נדבתו חוט אחד ותרקם ידעיה שרמה למחנה לבית הזה לבלי יתערערו יסודותיו כי יודע שער עמנו בירושלים אשר הבית הזה הוא עמוד הישוב שכל הישוב תלוי בו כי משמש הוא הפקוח נפש כמש, ומצב אותו העמוד מפוקפק מאד לעת כזאת מפני שאין הבנותיו מספיקות די כלכלה צרכיו המתרבים ועולים יום יום לפי ערך התרבות ישובנו בקדש באוכלסי ישראל-ה"ע הברכה-ולפי ערך דוקר הגדול השורר בעירנו עד כי גדלו הצנאותיו לטכניר והוא שוקע בחובות וצריך לרחמים וחטלה מכל מי שהיכולת בידו לתמכו ולפערו.

אחים תנו ידיכם לעזרה, ויכולה העדקה הזאת שהיא לפקוח נפשות חולים אמללים להגן על בתיכם נגון והציל מכל מזהה, והכתבו ותחתמו לשנה טובה בספר הצדיקים האלתר לחיים טובים מנהלי הבית

אחינו יושבי עיר קדשנו ירושלים ת"ז
 זענו כזה לחובותכם חובתכם שטופלת על כל אחד ואחד שישבו עירנו הקדושה לתחזיק את הבית הגדול המלא תפקודלפקה נפשות הוא: בית בקור חולים האספיטאל הכללי וראוי לקבוע כזאת של צדקה לקבן בתוכן הגדלות לשם מצוה זו כל אחד כפי מסת ידו ובשבר זאת יסיר די כל מחלה סאתכם וחדש עליכם ועל בני שנה טובה ומבורכת ישנת נאולה וישועה כב"א.
 כעזירת החותם בברכה

אם יואל משה סאלאמאן
 אם פייטיל בערמאן
 אם אשר אליעזר לעווי

שמואל סלאמט
 SAMUEL SALANT
 Oberrabbiner d. Aschkenasim Gemein-den
 JERUSALEM

בניין הארץ

נחלת שבעה עם הפנים לרחוב יפו
 הגלוייה מתוך פנקס ירושלים, יעקב בן דב
 Nachlat Shiva neighborhood, facing Jaffa Street
 Postcard from Pinkas Yerushalayim, by
 photographer Ya'akov Ben Dov. A Greenberg
 Collection, Los Angeles

הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה
הנה קהל גוש אגס בתקופה אחרת ומה לומר ה' יואל סלה ביהמ"ט א' אהיה מיד וקודם כ"כ אהיה ארצות ואהיה נקמה מלפני כ"כ אהיה

חלוקת קרקעות נחלת שבעה - 1871 תרל"א
Nachlat Shiva neighborhood, 1871

מימין | חצר בנחלת שבעה
Right | Courtyard in Nachlat Shiva

גלויית פתח תקוה בהוצאת דפוס מונזון בסוף שנות ה'90 של המאה ה'19
 Postcard of Petach Tikva Moshava, Monsohn Press, 1890's

משכנות ישראל
 מתוך גלויית השכונות החדשות שהודפסו
 בדפוס מונזון- שנות ה'90 של המאה ה'19
 Mishkenot Yisrael
 From a series on the new neighborhoods
 published by Monsohn Printers in the 1890's

גלויית אסיפת הגורן על רקע בתי המושבה פתח תקוה
הוצאת י"מ ששה הלוי. ראשית המאה ה־20
Postcard depicting harvest in Petach Tikva - Note the homes in the
background. Published by Y. M. S. Halevi, early 20th century

גלוייה של מגרש הרצל בפתח תקוה
'הוצאת י"מ ששה הלוי. ראשית המאה ה־20
Postcard of Herzl Square in Petach Tikva
Published by Y. M. S. Halevi, early 20th century

דבר אמת ולדק ניתן לכתוב ולהעיד שהיו ביד האחים היקרים מוהרר
מרדכי שלמה ומוהרר חיים איעזר נ"י בני הר עזריאל זעליג
הויזדארף היו איך איש להם חלק אחד מארבעה ועשרים חלקים מהנחלה
הסמוכה לפי הנקראת ענבלבעס, אשר קנינו בראשונה בשם פתח תקוה בחדש
אב שנת תרל"ח לפי מהסוחר סי' קאסאר כיפוי, אשר יכיל 3284 דונטס
כל דונטס 1600 אמה א. 0.75 מעטער - ובכן יעלה חלקם ערך
137 דונטס מחולקים בשלושה מינים הנרובים בשם באססא, אבונזעס.

ורחובע. והמה האחים הנזכרים מהחברים הראשונים אשר התנדבו יחד ארצנו
המיסדים החתומי מטה להקים רעיון ישוב ארץ ישראל, ונתנו חלקם בדנין
וחפירת הבור הראשון אשר חפרנו במקום הסמוך לכפר ענבלבעס, וחלק
בהבתים שנבנו לשיבת ארענו שם, כל זה דברים כטעם ונאמנים, ולהוודע
כל אלה לטובת הולדתנו ולעבודתנו וחתמנו אנחנו המיעדים הקדלנט
הראשונה באהק ונקראה בשם פתח תקוה, יתן ה' ותקנתנו מהרה תלמיח
באנו על החתום בחדש אייר התרמ"ד לפי.

ע"הק ירושלם פתח תקוה תוכ

יודולף
Stampfer
וואסילי קארל אלכסיי
David Gutmann

גלויה של פתח תקוה בראשיתה
Postcard of Petach Tikva Moshava

משמאל מסמך המעיד על רכישת אדמות פתח תקוה בחודש אב תרל"ח (1878).
המסמך עליו חתומים שטמפפר, יואל משה סלומון וגוטמן נושא את התאריך אייר תרמ"ד (1884)
Left | Document attesting to the acquisition of the lands of Petach Tikva, Av (summer) 1878
The document which Stampfer, Yoel Moshe Salomon and Gutman signed bears the date Iyar (spring) 1884

מקורות האיורים והתצלומים List of Sources for the Illustration and Photographs

- מזיאון חצר הישוב הישן ע"ש קפלן - עמ' 7, 16-18, 46, 52, 63, שער פנימי למעלה
 ארכיון העיר עיריית ירושלים - עמ' 35, 40, 50
 הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי - עמ' 11, עמ' 36-39, 44
 מזיאון אסירי המחתרות ירושלים - עמ' 27-28
 ארכיון מונטיפיורי - עמ' 41
 מזיאון ישראל - עמ' 43
 סדנת בית ההדפס ירושלים - עמ' 29
 גנוך המדינה - עמ' 51, 58
 המוזיאון הארכיאולוגי כפר סבא - עמ' 59
 הארכיון לתולדות פתח תקוה ע"ש עודד ירקוני - עמ' 9, עמ' 53, 54, 55, שער פנימי, 65
 ניר פלדמן - שער חיצוני
 ד"ר יעקב גרוס - (אוסף א. גרינברג L.A.) - עמ' 48
 ארכיון התמונות לתולדות קהילות ישראל במזרח, ארץ ישראל וירושלים ע"ש שושנה
 ואשר הלוי - יד יצחק בן צבי - עמ' 5, 57, 45
 שפרה גל - עמ' 42, 47
 פרופ' רפאל איקון ועל איקון, נינת יואל משה סלומון - עמ' 23-26, 30-34, 60
 עודד וקרן יניב, נינת יואל משה סלומון - עמ' 20
 יהודית כהן - עמ' 61
 דר' ירמיהו רימון עמ' 53
 דפנא לוי - עמ' 21
 עו"ד בשמת שלוש - עמ' 22
 ברוך מגנהיים - עמ' 13
 מאיר וניצה שדה - עמ' 14-15
 אהרון ודינה רצ'בסקי - עמ' 19
- Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum - p. 7, 16 - 18, 46, 52, 63, inner cover page
 Jerusalem City Archive - p. 35, 40, 50
 Central Archives for the History of the Jewish People - p. 11, 36 - 39, 44
 Underground Prisoners' Museum of Jerusalem, p. 27 - 28
 Montefiore Archives - p. 41
 Israel Museum - p. 43
 Jerusalem Print Workshop - p. 29
 Israel State Archives - p. 51, 58
 Archaeological Museum of Kfar Saba - p. 59
 Historical Archives of Petach Tikva in Memory of Oded Yarkoni - p.9, p.53,54,55
 Inner cover page, p. 65
 Nir Feldman - Outer cover page
 Dr. Ya'akov Gross (A. Greenberg Collection, L.A.) - p. 48
 Historical Photography Archives of Eretz Israel and Jerusalem in Memory of Shoshana
 and Asher Halevy, Yad Ben Zvi, Jerusalem - p. 5, 45, 57
 Shifra Gal - p. 42,47
 Professor Refael Ikan and Yael Ikan (great grand-daughter of Yoel Moshe Salomon) - p.
 23-26, 30-34, 60
 Oded and Keren (great grand-daughter of Yoel Moshe Salomon) Yaniv - p. 20
 Yehudit Cohen - p. 61
 Dr. Jeremiah Rimon p.53
 Daphna Levin - p. 21
 Attorney Bosmat chelouch - p. 22
 Baruch Magenheim - p. 13
 Nitsa and Meir Sadeh - p. 14 -15
 Dina & Aaron Rachevsky - p. 19

גלופת אוניה מדפוס סלומון Etching of a ship from the Salomon Press

Mordechai (Zoref) Salomon was also an industrial pioneer in Jerusalem. In his letters to Montefiore, he expressed the hope that Montefiore would aid in establishing a weaving factory. In 1845 he went to England to learn the trade. In his letters to his father, Mordechai discussed the importance of establishing small industry in Jerusalem so that Jews would finally be able to become financially independent.

Salomon Printing Press

Yoel Moshe Salomon and Michel HaCohen returned to Eretz Israel in 1862, after having studied lithography in Konigsberg. While they were studying, they managed to publish a pamphlet called "Stone Altar," dealing with lithography. They opened a printing press in Jerusalem, importing the press from Paris and stone letters from Vienna.

Their first project was printing the "Shoshanta", considered to be the first lithograph produced in Eretz Israel. This was a colored lithograph of the Holy Places in Eretz Israel that could be folded up to the shape of a lily. In Prof. Shalom Zabar's opinion, this was a very special and popular souvenir for both local and foreign tourists. It demanded highly sophisticated printing techniques, but the result was very attractive. Apparently these magnificent "Shoshantot" with a depiction of the "Hurva" in the center, were intended for export to potential donors.

In addition, the Salomon printing press printed calendars, books, pamphlets, and the like. It's crowning glory was the "HaLevanon" newspaper, first printed on Rosh Chodesh Adar (winter) 1863. This was the first "made in Jerusalem" Hebrew newspaper. Salomon, followed this up by editing and printing "Yehuda and Yerushalayim" on 2 Adar 1877. The latter only survived for about a year and a half.

Salomon exploited these newspapers to express his

opinions about settlement activities in Eretz Israel and the importance of physical work. In the last issue of "Yehuda and Yerushalayim" – on 26 Adar I, 1878, editor Salomon had this to say: "I am leaving the post of editor of "Yehuda and Yerushalayim". The land that I plow will be a thousand times sweeter to me than thousands of words and many speeches."

Community Work:

Emissaries

Many sources described Rabbi Shlomo Zalman and his sons as energetic and talented people, experts in public relations and in negotiating. Because of this, they were often sent abroad as community emissaries and fundraisers.

Bikkur Cholim Hospital

As a result of the poor sanitation and difficult living conditions in nineteenth century Jerusalem, illness was rampant and there was great need for another Jewish hospital in the Old City. In 1857, Bikkur Cholim Hospital was established in three small rooms with 12 beds. Yoel Moshe Salomon devoted all his energy to developing the hospital and later planned its successful transfer to a new building in the New City.

In Conclusion:

One hundred and thirty six years after Rabbi Zoref made aliya, the State of Israel was founded. He and his descendants were among those who lit the way to making the Gra's dream of "the Beginning of the Redemption" into an actuality through construction of the "Hurva", building Jerusalem and Eretz Israel, and laying the foundations for a productive Jewish life.

כרטיס ברכה – תרע"ד 1914
 נשלח לתורמי ת"ת וישיבת "עץ החיים, הודפס בדפוס סלומון
 Greeting Card – 1914
 Sent to donors of the Eitz Hayyim Yeshiva, printed by Salomon Press

and economic. Its most significant achievement was construction of the Hurva Synagogue. Zoref, however, did not live to see the Hurva rebuilt. He was the first victim of Arab terror, murdered on Ellul 19 (Autumn) 1851. He was buried on the Mount of Olives, near the Tomb of Zachariah. On his gravestone were the words:

"This is the grave of Rabbi Avraham Shlomo Zalman , who rescued the inheritance of the Ashkenazim from the Ishmaelim, and made the effort to rebuild it, in particular the Menachem Zion Synagogue. May his memory protect us...."

Rivlin eulogized him: "Rabbi Avraham Shlomo Zalman Zoref ... is the one who rescued and redeemed from the gentiles the heart of the Jewish community, the Hurva of Rabbi Yehudah HeChasid,. He built the first synagogue (Menachem Zion), and (prepared the way for building) the great synagogue Beit Ya'akov. His name was admired and consecrated by all those Jerusalemites who knew him."

The firman they had long desired was not procured from Sultan Abd al-Majid I until 1855. It was then decided to build a tall majestic synagogue that would symbolize the beginning of the Return to Zion and the building of Jerusalem for Jews and non-Jews worldwide.

Rabbi Mordechai Zoref, Shlomo Zalman's son, was sent to Western Europe to fundraise. His infectious enthusiasm and effective use of local Jewish newspapers helped raise the necessary funds. After a long struggle and much frustration, along with support and donations from all over the Jewish World, the great synagogue in the Hurva Courtyard was dedicated on Ellul 24 (Fall), 1864. This dedication symbolized the realization of the vision of the Gra's disciples – inaugurating the Period of Redemption by building Jerusalem.

Yoel Moshe Salomon –Grandson who Followed in Rabbi Shlomo Zalman's Footsteps
 Yoel Moshe followed in his grandfather's footsteps, both in his achievements and his messianic ideology regarding the significance of building Jerusalem and settling Eretz Israel.

Nachlat Shiv'a
 The terrible cholera epidemic of 1866, the overcrowding, and high rental rates of living quarters had a very negative

effect on the Jewish population of Jerusalem. In the second half of the 1860's, Yoel Moshe Salomon, Yosef Rivlin, and five other friends established an organization to purchase the land which was to become Nachlat Shiv'a. In the wake of their success, the neighborhood of Meah Shearim was founded in 1874. Here too, Yoel Moshe Salomon was one of the founding members.

Mishkenot Israel

In 1875, the neighborhood of Mishkenot Israel was founded, and here too, Yoel Moshe Salomon was one of the founding members. According to Prof. Yehoshua Ben-Arieh, the success of these new neighborhoods attracted many others to build outside of the Old City's Walls. Founders and settlers alike were infused with messianic enthusiasm, viewing the establishment of new neighborhoods in Jerusalem as one of the stages in the redemption.

Building Eretz Israel

Petach Tikva:
 "Every activity which benefits the Jewish Community leads to another one – even bigger and better. Establishing new neighborhoods in Jerusalem has led to founding the first Moshava." This is the quote ascribed to Yoel Moshe Salomon by his son Tuvia in 1880.
 On the first day of Av (summer) 1878, after much toil and many failed attempts, Yoel Moshe Salomon and his colleagues succeeding in purchasing the land of the village Melabes. Neither heat nor malaria discouraged these first pioneers, who called their village "Petach Tikva" (the Beginning of Hope). Despite the dangers and the difficulties of their first year, the settlers proudly brought three camels laden with their first fruits in a victory procession to Meah Shearim.

Yahud and Kfar Saba

The initial success of Petach Tikva did not repeat itself in the following years. Malaria caused many fatalities, and finally the settlement was abandoned. Despite this failure, as soon as Yoel Moshe Salomon had recovered from his malaria, he began to act to establish the village of Yehudia (now known as Savion) nearby. They first dug a well and then built houses. From Salomon's will, we learn that he had also acquired land in what was to become Kfar Saba, but it is not clear if had made plans for settling the area. He passed away on 12 Heshvan (autumn) 1912, from streptococcus complications.

'By the sweat of your brow shall you eat bread.'

In contrast to the "Haluka" ideology, in which all men are commanded to spend their entire day in Torah study, the students of the Gra understood that if they wanted to hasten the redemption they would have to establish an economic infrastructure for the ingathering of the exiles. Rabbi Shlomo Zalman and his descendants, each in his own way, fulfilled the command of "earning their bread by the sweat of their brows."

Metal working:

Zoref learned metal working on his eventful voyage from Kaidan to Eretz Israel, in order to be self supporting in the Holy Land.

Agriculture

Mordechai (Zoref) Salomon understood the importance of Jewish agriculture as a factor in the return of the Nation of Israel to its land. He went into partnership with an Arab resident of Al-Mansura Village (near Eqron) to learn – and then teach - agriculture. In a letter to Montefiore on 4 Tamuz (summer) 1839, he wrote in great detail about his plan to establish an agricultural settlement.

Weaving:

התפילין המיוחסות ליואל משה סלומון
Phylacteries attributed to Yoel Moshe Salomon

Inspiration and Implementation: The Story of the Solomon (Zoref) Family

Curator | Ora Pikel Tzabari

Abstract

The Disciples of the Vilna Gaon in Eretz Israel: The Beginning of the Redemption

At the beginning of the nineteenth century, the Jewish world experienced a messianic awakening; Jews began to pour into Eretz Israel, in the belief that the Messiah would arrive in the year 1840. Between 1808 and 1813, 511 students of the Vilna Gaon and their families left Lithuania for Eretz Israel. These pious and idealistic families were considered the elite of Lithuanian Jewry.

According to Morgenstern, the students of the Vilna Gaon were also unique in that they did not intend to passively wait for the Messiah, but rather to take action to hasten his arrival. They immigrated to Israel in order to create the necessary human infrastructure, to hasten the ingathering of the exiles, and thus to bring redemption to the Nation of Israel.

The Vilna Gaon (Rabbi Elijah of Vilna, known as the Gra: 1720 - 1797), one of the most prominent and charismatic religious leaders of his time, created a new conception of redemption: a gradual redemption whose stages included immigration to Eretz Israel, making the wilderness bloom, and building Jerusalem.

On Hoshana Rabba (Autumn)1811, after many long months of travel, Rabbi Avraham Shlomo Zalman Zoref, a disciple of the Gra, his wife Chasia and their three sons, Mordechai, Yitzchak and Moshe, arrived in Akko.

Rabbi Zoref and his sons after him, worked tirelessly to achieve the goals set by the disciples of the Gra. In this paper, I shall attempt to describe their inspiration and its implementation – their dreams for the rebirth of the Nation of Israel in its own land, and the ways in which they sought to make these dreams a reality.

Building Jerusalem:

When the disciples of the Gra arrived in 1808, their dream was to settle Jerusalem, but they were soon disappointed. To their great dismay they discovered that the heavy debts still hanging over the Ashkenazi community since the days of Rabbi Yehuda HeChasid (1700) were preventing their settling in Jerusalem.

Building the Hurva:

At first, Zoref and the disciples of the Gra settled in Safed. But in 1813 a plague broke out, causing many casualties. To the community's leaders, this seemed to be a heavenly punishment for preferring Safed over Jerusalem. About ten of the Gra's students and their families, including Zoref, secretly moved from Safed to Jerusalem, adopting Sephardic dress in order not to be noticed by the Arabs to whom the Ashkenazi community still owed money.

The group considered the physical building of Jerusalem to be the first stage in the process of redemption. Building the Hurva Complex anew had a mystical significance in that it made up for the failure of Rabbi Yehuda HeChasid and his followers to gain a permanent physical foothold in Jerusalem. Thus, they viewed reclaiming and rebuilding the Hurva Complex as the first stage in "Building Jerusalem." The construction of the courtyard and the synagogue symbolized the renewal of the Ashkenazi Jewish Community in Jerusalem and the building of Jerusalem.

For decades (1816 - 1864), the Gra's followers stubbornly sought control of the Hurva Courtyard Complex and construction of a beit midrash (Torah study institution), homes, and a mikva there. This struggle, headed by Zoref, was at once ideological, political, religious, cultural,

משרד
התרבות
והספורט

עיריית ירושלים
ארכיון העיר

עיריית ירושלים
אגף תרבות

הקרן לירושלים
THE JERUSALEM FOUNDATION
مؤسسة صلتوق القدس

מוזיאון חצר הישוב הישן ע"ש יצחק קפלן
The Isaac Kaplan Old Yishuv Court Museum

